

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בלק, תשס"ט
מספר 816מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

חטא בעל פעור בראי כתביו של יוסף בן מתתיהו

בסיומה של פרשת בלק (במ' כה: א-ד) אנו קוראים:
וַיָּשָׁב יִשְׂרָאֵל בְּשֵׁטִים וַיַּחַל הָעָם לְזָנוּת אֶל-בָּנוֹת מוֹאָב וַתִּקְרְאֶנָּה לָעָם לְזֹכְחֵי אֱלֹהֵיהֶן וַיֹּאכְלֵהֶם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְאֱלֹהֵיהֶן וַיִּצְמַד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר וַיַּחַר-אַף ה' בְּיִשְׂרָאֵל.

מטרתנו במאמר קצר זה לבחון מקרוב את שכתובו של יוסף בן מתתיהו לפרשה זו בספרו "קדמוניות היהודים"¹ (להלן קדמוניות).

יוסף בן מתתיהו מקדיש לפרשת בעל פעור מקום רב: סעיפים 155-126 בספר הרביעי של קדמוניות מתארים את האירוע, אך מוספים לתיאור המקראי שני נאומים של נשות מדיין, נאום אחד של משה ונאום אחד של זמרי.

יוסף רואה בסיפור בעל פעור ובסיפור מלחמת מדיין (במ' ל"א) רצף סיפורי אחד. כך עולה כבר בפתח שכתובה של הפרשה:

בלעם אומר לבלק "קחו את הנאות שבבנותיכם... ושלחו אותן אל סביבות מחנם של הללו והטילו עליהן להיזקק לצעירים לבקשתם... עד שיתפתו לעזוב את חוקי אבותיהם ולחדול מלכבד את א-לוהים".

ובהמשך יוסף מספר: "וכששלחו המדיינים² את בנותיהן לפי עצתו של בלעם, נתפסו בחורי העברים ליופיין" (קדמוניות ד' 131). כאן מקשר יוסף (כמו שעשו גם חז"ל ומפרשים אחרים) בין הסיפור על קללת בלעם שנהפכה לברכה ונזכרה קודם לכן, ובין היצמדות ישראל לבעל פעור. יוסף התבסס ככל הנראה על הרמז בעניין זה המובא בפרשת "מטות": "הֲנֵה הָיוּ לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדָבָר בְּלָעַם לְמִסֵּר-מַעַל בְּה' עַל-דְּבַר-פְּעוֹר וַתְּהִי הַמַּגִּפָּה בְּעֵדַת ה'" (במ' לא: טז). הצירוף "לְמִסֵּר-מַעַל בְּה'" תורגם בתרגום השבעים *apostasai kai uperidein* שעניינו מרד בה' וביזוי דברו. זאת הייתה מטרתו של בלעם, שעל-פי מסורת זו הוא שיעץ לבלק לשלוח את בנות מדיין לפתות את ישראל.

אם פסיאודו פילון (קדמוניות המקרא, יח, יג) סבור שחטאם של בני ישראל היה רק בצד המיני, הרי יוסף בן מתתיהו (והשוו גם פילון, על החוקים המיוחדים א, 54-58) סבור שהחטא כלל הן נישואין לנשים נכריות הן עבודה זרה: "מן הדין שתעבדו גם את אלוהינו, אם רוצים

¹ בתרגומו של אברהם שליט, ירושלים תש"ד, עמ' 122.

² לכאורה, יוסף בן מתתיהו עוקף את הבעיה של הסתירה בין המואבים הנזכרים בבמ' כה: א ובין המדיינים הנזכרים שם בפסוק ו. אולם בסעיף 130 בקדמוניות ד' הוא כותב: "ויעבדו את אלוהי המדיינים והמואבים". בפירושו לבמדבר בסדרת עולם התנ"ך (תל-אביב 1993), טוען יעקב מילגרום: "מדיין הייתה איגוד של עמים, שחלקם חי בצל שלטונו של מלך מואב" (עמ' 139).

אתם לחיות אתנו... שתשתחוו אתנו לאותם האלים" (קדמוניות ד 137).³ יוסף שם בפי נשות מדיין דברים המוכרים לנו מן הטענות שטענו סופרים יוונים ורומים נגד היהודים: "מנהגיכם וחייכם שונים לגמרי משל כל הבריות, עד כדי כך שיש לכם מאכלים מיוחדים ומשקאות בלתי רגילים אצל אחרים" (שם). בחורי ישראל נעתרים לפיתוי "ונענו לתביעתן ועברו על חוקי האבות וקיבלו את האמונה שיש אלוהים רבים" (שם, 139). יוסף רואה בחומרה רבה את המעשה וכותב בהמשך: "ונשקפת הייתה סכנה של כיליון גמור לסדר חוקיהם" (שם, 140). ההוספות הללו נועדו להבהיר לקוראים את משמעותו של הסיפור לדעת יוסף.

בין פרשת בעל פעור לפרשת חטא העגל בשמות לב-לד יש זיקות סגנוניות, לשוניות וענייניות. בשתי הפרשיות נכרכים יחד פריצות מינית ועבודה זרה; בשתי הפרשיות נהרגים רבים מישראל בעקבות המעשה; בשתיהן זוכים הקנאים לה' בשכר.⁴ כידוע, יוסף בן מתתיהו השמיט את פרשת חטא העגל משכתובו ההיסטורי, כיוון שתיאורם של בני ישראל כעובדי עבודה זרה לא תאם את הקו האפולוגטי שלו אשר ביקש להבחין בין ישראל ובין אומות העולם (בייחוד בין דת ישראל למיתולוגיה היוונית). מכאן תמוה מדוע לא השמיט גם את פרשת "בעל פעור", שגם בה נכרכים כאמור פריצות מינית ועבודה זרה. נראה לנו שיוסף בן מתתיהו בחר בכל זאת להשאיר את פרשת "בעל פעור" על אף זיקותיה לפרשת חטא העגל, כיוון שיכול היה לנצל אותה בכל זאת למטרותיו:

א. בפרשת חטא העגל הכוח המניע של הפעילות האסורה היה עם ישראל עצמו, ואילו בפרשת "בעל פעור" ההידרדרות המוסרית התרחשה בעקבות מגע עם עובדי אלילים.

ב. בפרשת העגל נבנה פסל, שלדעת כמה מן המפרשים אמור היה לשמש תחליף לקב"ה, אבל בפרשת בעל פעור הציעו בנות מדיין שישראל יעבדו גם את אלוהיהן (קדמוניות ד 137). יוסף בן מתתיהו פונה הן לקהל קוראיו הנכרי הן לקהל הקוראים היהודי. לקהל הקוראים הנכרי הוא הסביר את ההבדלים בין ישראל לשכניהם. היהודים הותקפו על-ידי סופרים יוונים ורומים, ונטען כלפיהם שהם קסנופובים (שונאי זרים),¹ כלומר אינם חפצים להתערות בתרבויות אחרות מתוך שמירה קנאית על ייחודם האתני. יוסף טען בתגובה שבני ישראל "נוהגים את מנהג אבותיהם", מעין סַסְמָה שהייתה מקובלת בעולם היווני-רומי. השלטון הרומי, לטענת יוסף, ראה בשמירה על חוקי האבות דבר לגיטימי ומקובל.

לקהל הקוראים היהודי מסר יוסף בן מתתיהו את גרסתו לפרשת בעל פעור כדי להראות מה יכולות להיות התוצאות ההרסניות של אי-שמירה על חוקי האבות ואי-ציות לחוקי ה', שהוא אל אחד, יחיד ומיוחד. הנאום שהוא שם בפי זמרי הוא שיקוף של מה שטענו העוזבים את חוקי אבותיהם ומאמצים את הדת ואת המנהגים האליליים.

קהל היעד הכפול יצר מציאות מורכבת עבור יוסף: מחד גיסא היה עליו להגן על היהדות מפני מתקפות חיצוניות ולהראות שהיא דווקא מעורה בתרבות העולמית, ומאידך גיסא היה עליו להבהיר מהו המחיר של התערות תרבותית בתוך חברה אלילית. מטבע הדברים, שניות זו לא תמיד אפשרה להציג שכתוב עקיב וקוהרנטי של הסיפור המקראי.

ד"ר מיכאל אביעוז
המחלקה לתנ"ך

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע.

³ אצל חז"ל מצאנו שני פירושים: על-פי סנהדרין קו ע"א החטא היה מיני, אך לפי במדבר רבה כג החטא היה שילוב של פריצות מינית עם עבודה זרה. ראה דיון אצל לוי גינצבורג, **אגדות היהודים**, ד, רמת-גן תשכ"ח, עמ' 354-355, הערות 785, 790.

⁴ ראו J. Grossman, "Divine Command and Human Initiative: A Literary View on Numbers 15 (2007), pp. 54-79", *Biblical Interpretation* 15 (2007), pp. 54-79.

¹ הביטוי היווני: xenophobia (ומקבילו: misoxenia). הביטוי הלטיני המקביל: amixia. על הטענות האלה נגד היהודים ראו **נגד אפיון**, מהדורת אריה כשר, ירושלים תשנ"ו, כרך ב, עמ' 504 וההפניות שם.